

Не даць зямлі сысці з-пад ног

Штогод Сакратарыят Канвенцыі ААН па барацьбе з апустыньваннем і дэградацыяй зямель (галоўнага міжнароднага дакумента, прызначанага вырашыць гэтыя праблемы на глабальным узроўні) накіроўвае пасланне ўсяму свету. Сёлета ў звароце гаворыцца: "...стаўленне да зямлі як да бязмежнага рэсурсу, ігнараванне яе ролі ў нашым жыцці пагражае харчоваму забеспячэнню, біяразнастайнасці і самой чалавечай бяспецы". У той жа час здаровая зямля можа прынесці як экалагічныя, так і значныя эканамічныя выгады. Даследаванні, праведзеныя ў гэтым кірунку, паказалі: штогадовая страта 75 млрд тон ворных зямель ва ўсім свеце прывядзе да неатрымання эканамічных выгод у суме 400 млрд долараў ЗША ў год. У нашай краіне прыродныя ўмовы выключаюць развіццё апустыньвання ў крайніх формах. Гэтаму спрыяюць колькасць і размеркаванне атмасферных ападкаў, блізкае размяшчэнне глебава-грунтавых вод і значныя плошчы стабілізуемых угоддзяў (балоты; водныя аб'екты; землі, пакрытыя драўняна-хмызняковай расліннасцю; натуральныя лугі і г.д.). Тым не менш, у Беларусі барацьба з дэградацыяй зямель — адзін з галоўных накірункаў прыродаахоўнай палітыкі.

Навуковы погляд на ўрадлівасць

Паводле даных харчовай і сельскагаспадарчай арганізацыі ФАО (Food and Agriculture Organization — арганізацыя ААН, асноўная задача якой — барацьба з голадам. — Заўв. рэд.), да 2050 года насельніцтва Зямлі павялічыцца да 9 млрд чалавек. У той жа час штогод з сельскагаспадарчага абароту выключаецца каля 50 млн га ўрадлівых зямель. У выніку харчовая бяспека многіх краін свету можа апынуцца пад пагрозай. Менавіта таму пытанне захавання глебы такое важнае сёння, яго вырашэннем займаюцца многія навукоўцы нашай планеты.

Для Беларусі актуальныя пытанні захавання ўрадлівасці глебаў і абароны ад

пяці відаў дэградацыі (фізічнай, профільнай, хімічнай, біялагічнай і ландшафтна-экалагічнай). Пра іх ведае ўсё Віталь Лапа, дырэктар Інстытута глебазнаўства і аграхіміі НАН Беларусі:

— **Фізічная дэградацыя** глебаў звязана з пераўшчыльненнем, калі па вільготнай зямлі рухаецца цяжкая колавая тэхніка. У выніку да 30% глебы пераўшчыльняецца, там зніжаецца натуральны водна-паветраны рэжым, пагаршаюцца ўмовы развіцця і змяншаецца прадуктыўнасць вырошчвання культур. Але профільная дэградацыя больш небяспечная для нас, паколькі адбываецца эрозія глебаў.

Эрозіі па тэрыторыі краіны адрозніваюцца. Напрыклад, для беларускага Паазер'я болын характэрная водная эрозія глебаў, паколькі гэта рэгіён з вялікай колькасцю рэк і азёр.

Па словах спецыяліста, эрозія дыферэнцыруецца ад слабой да вельмі моцнай ступені. У залежнасці ад яе праяў могуць быць розныя страты перагною і элементаў харчавання. Нівеліраваць дзеянне воднай эрозіі можна ўдасканаленнем структуры севазвароту. Паводле даных навукоўцаў, калі вырошчаюцца прапашныя культуры (што вельмі не рэкамендуецца), то за год з 1 га зямлі губляецца 240 кг перагною, да 13 кг азоту, 6 кг фосфару, 5 кг калію, якія часта сыходзяць у водныя крыніцы. Калі ж будуць вырошчвацца шматгадовыя травы, то страты рэзка зніжаюцца: перагною — да 6 кг, азоту — да 0,1 кг, фосфару і калію — да 0,3 і 1 кг з 1 га зямлі.

Для асушаных раёнаў беларускага Палесся характэрныя іншыя працэсы. За 40 апошніх гадоў у Беларусі адбылося 350 пыльных бур, з іх 232, ці 66% ад агульнай колькасці, — у гэтым рэгіёне. Максімальная працягласць такіх бур складала каля дзвюх гадзін.

Хімічная дэградацыя — працэс, пры якім запас элементаў харчавання ў Глебах можа памяншацца, гэта значыць, адбываецца вычарпанне глебы або паніжаецца кіслотнасць. Віталь Вітальевіч

адзначыў, што нашай дзяржавай праводзіцца вялікая праца па спыненні гэтых працэсаў. Напрыклад, унясенне мінеральных і арганічных угнаенняў — эфектыўны спосаб барацьбы са спусташэннем глебаў. З 2008 года аб'ёмы ўнясення мінеральных угнаенняў значна павялічыліся і дасягалі 313 кг на 1 га, што супастаўна з еўрапейскім узроўнем. Акрамя таго, у сумарнай колькасці ў сярэднім у Беларусі ўносіцца каля 55 млн тон арганічных угнаенняў.

За апошнія 10 гадоў у нас павялічыліся запасы фосфару і калію ў Глебах, перагною. Сёння сярэдні паказ чык кіслотнасці глебаў складае 5,84 pH, які ў прынцыпе задавальняе большасць сельскагаспадарчых культур. Працэс хімічнай дэградацыі глебаў у нас не толькі прыпынены але і назіраецца выразная тэндэнцыя да павышэння ўрадлівасці.

Біялагічная дэградацыя — скарачэнне колькасці відавой разнастайнасці і аптымальных суадносінаў розных відаў мікраарганізмаў, забруджванне глебы патагеннымі арганізмамі, пагаршэнне санітарна-эпідэміялагічных паказчыкаў. Гэта праблема часцей за ўсё звязаная са сцёкамі з розных жывёлагадоўчых аб'ектаў.

Зямельная палітыка

Урадам Беларусі зацверджаны стратэгія, Нацыянальны план дзеянняў па прадухіленні дэградацыі зямель на 2016-2020 гг., створаны адпаведны каардынацыйны савет пад старшынствам міністра прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя.

Андрэй Кузьміч, намеснік начальніка ўпраўлення біялагічнай і ландшафтнай разнастайнасці Мінпрыроды, адзначае:

— У сакавіку гэтага года было праведзена чарговае пасяджэнне каардынацыйнага савета. Сярод чаканых вынікаў на 2018 год — рэканструкцыя і аднаўленне участкаў меліярацыйных сістэм на плошчы звыш 34 тыс. га; падтрыманне ўрадлівасці глебаў сельскагаспадарчых земляў шляхам унясення арганікі агульным аб'ёмам больш за 50 млн тон; рэкультывацыя 114 унутрыгаспадарчых кар'ераў; экалагічная рэабілітацыя парушаных балотаў і тарфянікаў; перавод участкаў зямель, схільных да дэградацыі, у катэгорыю

зямель ляснога фонду з правядзеннем лесаразвядзення. Працягнуцца работы па ўкараненні тэхналогій мінімальнай апрацоўкі глебы, дакладнага земляробства і інш.

Рашэнне гэтых пытанняў, па словах Андрэя Кузьміча, плануецца за кошт бюджэтных сродкаў (у рамках дзяржаўных праграм), уласных сродкаў землекарыстальнікаў, а таксама праз міжнародную тэхнічную дапамогу.

Значную частку тэрыторыі нашай краіны (больш за 11%) складаюць тарфянікі — як у натуральным стане, так і ў асушаным. У сувязі з гэтым, у план падрыхтоўкі законапраектаў на 2018 год унесены праект закона Рэспублікі Беларусь “Аб ахове і выкарыстанні балотаў (тарфянікаў)”. З гэтай мэтай у Мінпрыроды створана рабочая група, у якую ўваходзяць прадстаўнікі дзяржаўных органаў, грамадскіх арганізацый, спецыялісты, навукоўцы. Сёння вядзецца падрыхтоўка першай рэдакцыі законапраекта, у якім будзе замацавана класіфікацыя балотаў (тарфянікаў), рэжым іх аховы і выкарыстання, а таксама пэўныя патрабаванні пры ажыццяўленні розных відаў дзейнасці. Таксама мяркуецца вырашыць пытанне вядзення комплекснага маніторынгу балотаў (тарфянікаў), складанне адзінага рэестру і іншыя пытанні.

Сёлета будуць падрыхтаваны навуковыя абгрунтаванні па экалагічнай рэабілітацыі чатырох участкаў неэфектыўна асушаных лясных тарфянікаў у Віцебскай, Мінскай і Гродзенскай абласцях, а ў наступныя гады запланаваў непасрэдна правядзенне гэтых работ. Таксама пры падтрымцы Сакратарыята Канвенцыі ААН па барацьбе з апусціньваннем і дэградацыяй зямель прыцягнутыя сродкі міжнароднай тэхнічнай дапамогі на аднаўленне не менш за 1000 га парушаных тарфянікаў Магілёўскай вобласці.

Баланс выкарыстання і захавання

Захаванне зямель зусім не азначае адмову ад сельска-гаспадарчых работ. Яно прадугледжвае выкарыстанне зямлі такімі спосабамі і прыёмамі, гіры якіх не пачынаецца (або мінімізуецца) пагаршэнне якаснага складу глебы. З мэтай удасканалення і актывізацыі работ па

выкарыстанні зямель і паляпшэння санітарнага стану тэрыторый зацверджаны рэспубліканскі План мерапрыемстваў па навадзненні парадку на зямлі. У гэты дакумент таксама ўвайшлі заданні і мерапрыемствы па прадухіленш дэградацыі і павышэнні ўрадлівасці глебы, па ахове зямель. Намеснік старшыні Мінскага абласнога камітэта прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя Аляксандр Дабрыцкі раскажаў пра рэалізацыю Плана па навадзненні парадку, распрацаванага для Міншчыны:

— У яго ўваходзяць мерапрыемствы па рэкультывацыі 29 адпрацаваных гаспадарчых кар'ераў на плошчы 25,5 га; па ўжыванні сідэральных угнаенняў (сідэраты, ці “зялёныя ўгнаенні” — расліны, якія гадуюцца з мэтай іх наступнай закладкі ў глебу для паляпшэння яе структуры, узбагачэння азотам і прыгнячэння росту пустазелля. — Заўв. рэд.) на плошчы 11,5 тыс. га; па паскораным залужэнні 447 га зямель. Для падтрымання і аднаўлення ўрадлівасці глебаў сельскагаспадарчых зямель запланавана ўнясенне каля 11 млн тон арганічных угнаенняў.

Аднаўленне павышэння ўрадлівасці глебы ў пэўных выпадках прадугледжвае і меліярацыю. На аб'ектах рэканструкцыі некаторых меліярацыйных сістэм зайланаваны асобныя віды тэхнічных работ, у тым ліку расчыстка ад драўняна-хмызняковай расліннасці, выкарчоўванне пнёў. Таксама плануецца правесці рэканструкцыю і аднаўленне 42 участкаў меліярацыйных сістэм агульнай плошчай 8,5 тыс. га. У мэтах рацыянальнага выкарыстання зямель запланавана ўцягванне ў гаспадарчы абарот 120 га садаўрадлівых зямель і 444 га пакрытых драўняна-хмызняковай расліннасцю.

Вядзецца работа па рэалізацыі Нацыянальнага плану дзеянняў па прадухіленні дэградацыі зямель на 2016-2020 гг. На асобных участках ДЛГУ “Барысаўскі вопытны лясгас” праведзена высадка елкі, бярозы і алешыны на плошчы каля 500 га.

Паступова змяншаецца і агульная пестыцыдная нагрузка на глебы: у 2016 годзе яна складала 2,1 кг на 1 га раллі, у 2017-м — 2 кг на 1 га. “Памяншэнне нязначнае, але станоўчая дынаміка відавочная”, — адзначыў спецыяліст.

На тарфяных Глебах сельскагаспадарчых арганізацый Мінскай вобласці праведзена работа па асваенні глеба-зберагальных зернетравяных севазваротаў са спецыяльнай сістэмай угнаенняў, а таксама шматгадовым выкарыстаннем адаптаваных злакавых і бабова-злакавых травастоеў. На асушаных маламагутных тарфяніках сёння выключаецца вырошчванне прапашных культур, а ў севазвароце прадугледжваецца пасеў шматгадовых граў.

Сярод мер аховы земляў важнае месца займаюць прафілактыка і папярэджанне забруджвання глебы. У 2017 годзе ў рамках рэалізацыі мерапрыемстваў падпраграмы “Абыходжанне с а стопюш аргатчныш заоруджвальнікам дзяржпраграмы “Ахова навакольнага асяроддзя і ўстойлівае выкарыстанне прыродных рэсурсаў на 2016-2020 гг” у вобласці ажыццявілі вываз 20 тон непрыдатных пестыцыдаў на Комплекс па перапрацоўцы і захаванні таксічных прамысловых адходаў Гомельскай вобласці. Сёлета гэта праца працягнецца — на названыя мэты выдзелена 15 тыс. бел. руб.

Без вады — ні туды і ні сюды

Усім жыхарам Беларусі вядомая дзейнасць па асушэнні балотаў на Палессі, таму ў многіх сфарміраваўся стэрэатып, што меліярацыя вельмі шкодная для прыроды. Між тым, мала хто ведае, што меліярацыйныя сістэмы прадугледжваюць не толькі асушэнне, але і арашэнне.

На сёння ў нашай краіне не стаіць задача з'яўлення новых меліяраваных земляў, галоўнае — захоўваць і выкарыстоўваць ужо асушаныя, а тэта каля 3 млн га! Пры гэтым, па словах Мікалая Вахоніна, дырэктара рэспубліканскага навуковага даччынага ўнітарнага прадпрыемства “Інстытут меліярацыі”, меліярацыйная дзейнасць патрабуе вялікіх выдаткаў:

— Фінансаванне павінна складаць не менш за 30-35 долараў ЗША на 1 га — гэта неабходна для правядзення работ па доглядзе за сістэмамі. Калі ж гэтага не рабіць, то ў запушчаным стане меліярацыйныя сістэмы будуць патрабаваць высокіх выдаткаў на рамонт

(больш за 350 долараў). Пры правядзенні рэканструкцыі сістэм сума будзе складаць не менш за 1500 долараў на 1 га. Чалавек, які будзе выкарыстоўваць у сябе арашальныя сістэмы (не лічачы выдаткаў), атрымае з 1 га зямлі ад 0,8 да 1,2 тон прадукцыі (капусты, морквы, цукровых буракоў). Тэта вялікая эканамічная выгада. Асушальная меліярацыя прадугледжвае ў асноўным толькі пабудову і мінімальны догляд. Арашальная ж сістэма больш патрабавальная, але эфектыўная і карысная.

Захаваць і рацыянальна выкарыстоўваць асушаныя тарфянікі адна з галоўных задан.

Зразумела, неабходныя і вадасховішчы. Сёння пытанне наяўнасці вады ў Беларусі не стаіць. Застаецца толькі ў пэўныя сезоны рэгуляваць сцёкі, кантраляваць напаўненне вадасховішчаў, каб выкарыстоўваць іх у малаводныя перыяды.

Як бачым, сітуацыя ў нашай краіне стабільная. Ёсць пэўныя поспехі, але неабходна працягваць працаваць у напрамку абароны глебаў і ў цэлым навакольнага асяроддзя.

Істочнік: Родная прырода. – 2018. – № 7. – С. 6-9.